

עורך השולחן

מדריך לעורך הסדר

ע"פ שו"ע משנה ברורה וחיי אדם.

בעהש"ת ניסן תש"ע, רמת בית שמש, להערות: א.ל. פקס 15329951376 מייל: yylapin@gmail.com

ההכנות לליל הסדר.

- א. **מצות:** לשלם עליהן. הפרשת חלה תרומות ומעשרות וטוב לעשות תנאי שאם ישכח לעשר או להפריש חלה יוכל לעשות כך ביו"ט והיינו שיאמר הנוסח בלשון עתיד (סיפכ"ה א,ד). לפתוח אריזות. לבדוק מצות כפולות. להכין מצות שלימות ודקות. כשיש ריבוי מסובים לשקול/למדוד ולהכין חתיכות כזית בשקיות. מצות שבורות יכול לשרוף הקצה ונחשבת שלימה (הגר"ש"א הובא בסה"ע כב,ד).
- ב. **יין:** לפתוח הבקבוקים. לבדוק ניקיון הבקבוקים.
- ג. **מרור:** חסה – לשטוף ולבדוק. חזרת – לטחון ולאחסן בכלי סגור. הפרשת תו"מ וכן בשאר המאכלים.
- ד. **חרוסת:** ירסק פירות שנמשלו בהם ישראל כגון: תפוחים אגחים רימונים שקדים. לערב בהם תבלין טחון גס כקינמון או זנגוויל. נותן מעט חומץ בן יין או יין אדום. יעשנה בלילה עבה זכר לטיט (רמ"א תעג,ה).
- ה. **כרפס:** ירק הצריך בישול לזכור לבשל מבעוד יום.
- ו. **מי מלח:** עדיף להכין מבעוד יום (חי"א קל).
- ז. **ביצה:** לדעת השו"ע לבשלה ולדעת הרמ"א לצלותה. מזכר לבשל או לצלות ביו"ט צריך לאוכלה ביו"ט (תעג,ד ומ"ב סקל"ב).
- ח. **זרוע:** לצלות מבעוד יום. אם מזכר לצלות ביו"ט צריך לאוכלו למחר באותו יום (מ"ב תעג סקל"ב).
- ט. **כוסות:** יכין כוסות וידיח מבעוד יום (חי"א קל סק"א) ויבדוק שיש בהן שיעור רביעית.
- י. **הסבה:** יכין מקומות הראויים להסבה, היינו שאפשר להסב בהם לצד שמאל (תעב,ב).
- יא. **והגדת לבנך:** יכין אגחים ומיני מתיקה לחלק לילדים (תעב,טז). ישנו התינוקות מבעוד יום (עפ"י פסחים קט) וי"א שאף הגדולים.
- יב. **השולחן:** יערוך שולחנו מבעוד יום ובכלים נאים כפי כוחו (תעב,ב). יכין מפה להצניע בה האפיקומן.
- יג. **הקערה:** יסדר הקערה מבעוד יום (חי"א קל סק"א).
- יד. **הדלקת נרות:** בלילה רק מאש בוערת, ולכתחילה נכון להדליק מבעוד יום גם בעיו"ט (באר היטב תקג סק"ד, פרי יצחק ח"א סי' ו).

שיעורים.

- א. **בכדי אכילת פרס:** לכתחילה שתי דקות, וי"א שלש דקות ועכ"פ לא יותר מארבע דקות, חולה יכול בתשע דקות.
- ב. **רביעית לארבע כוסות** – מאה וחמישים מ"ל (החזו"א). שמונים ושש מ"ל (הגר"ח נאה).
- ג. **שתית הכוס** – למהדרין: כל הכוס. לכתחילה: רביעית. למי שקשה לו: רוב רביעית.
- ד. **כזית מצה** – (שיעור לכל כזית) למהדרין: שלושים גרם. לכתחילה: חמשה עשרה גרם.
- ה. **כזית מרור** – למהדרין: שלושים גרם. לכתחילה: עשרים וחמש גרם. מי שקשה לו: חמשה עשר גרם.
- ו. **כורך** (כזית מצה וכזית מרור שיעור לכל כזית) – למהדרין: שלושים גרם. לכתחילה ולמי שקשה לו חמשה עשר גרם.
- ז. **אפיקומן**, שתי כזיתים – למהדרין: שישים גרם. לכתחילה: שלושים גרם. מי שקשה לו: חמשה עשר גרם.

	קדש
אופן העשייה	<p>ילבש בגד לבן (קיטל) (חי"א קל סק"ב). יחלק אגחים או מיני מתיקה לילדים כדי שיראו שינוי וישאלו וכדי שלא יישנו (תעב,טז ומ"ב סק"ג. מסדר השו"ע משמע שמחלק קודם קידוש ובפרט לטעם שלא ישנו שהביא המ"ב וראה שו"ע הרב תעב,לח וי"א לחלק קודם מה נשתנה ראה בסה"ע לא,ז).</p> <p>כוס ראשון וקידוש היום. לכתחילה יקח יין אדום (תעב,יא) או יין מעורב במיץ ענבים ואם קשה לו יכול במיץ ענבים (ראה סיפכ"ה ג,ד הע' 25 בשם הגר"ח"ק שהחזו"א היה שותה מיץ ענבים. פסת"ש תעב,יא הלח"ב יט,יא ובהערה). אם אפשר לא ימזוג בעה"ב לעצמו (רמ"א תעג,א ומ"ב ס"ט). דין הכוסות ככל מה שצריך כוס של ברכה (חי"א קל,י): מחג לכוס שטוף ומודח, מקבלו בשתי ידי וכושמתחיל לברך נוטלו בימינו, ונכון להעמידו על כף היד והאצבעות זקופים מסביב, מגביהו טפח ונותן בה עיניו שלא יסיח דעתו (קפג,ד ומ"ב סקט"ו). אומר הקידוש מיושב או מעומד כפי מנהגו. שותה בהסיבה (תעב,ב).</p>

שיעורים חמנים	לכל ארבע כוסות - שיעור הכוס: רביעית (תעב,ט). שיעור השתייה: בכוס רביעית, שותה לכתחילה כל הכוס ובדיעבד רובו. אם הכוס מחזיק כמה רביעיות, י"א שצריך לשתות רוב הכוס ולהלכה סגי רוב רביעית. ולעיקובא רוב רביעית או מלא לוגמין, שיעור הגדול שבשניהם (תעב,ט ומ"ב סק"ל ואילך ובשנו"ה תעב,טו). קטנים א"צ רוב רביעית אלא רק מלוא לוגמיו שלהם (מ"ב תעב סקמ"ז).
כוונה וטעם	משך השתייה: לכתחילה, נכון לשתות רוב רביעית בבת אחת. לעיקובא, לא ישהה בשתית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס. [והוא לכתחילה שתי דקות (שיעורין של תורה) וי"א שלש דקות (חזו"א כדלעיל, אג"מ ח"ד מ"א) ועכ"פ לא יותר מארבע דקות (שיעורין של"ת), וחולה יכול עד תשע דקות]. לכתחילה יזהר שלא לשהות בשתית רוב הכוס יותר מכדי שתיית רביעית. אם שהה או לא הסב ראה בסמוך ב'לעיקובא' וב'שכחה וטעות'.
ברכות	יכוון או יאמר שרוצה לקיים מצוות קידוש היום, כוס ראשון מד' כוסות (מ"ב תעג,א), מ"ע סיפור יציאת מצרים (המחזר בקידוש). כוונת שהחיינו על החג ועל מצוות הלילה. במוצש"ק הבדלה. המקדש יכוון להוציא השומעים ידי חובה. השומעים יכוונו לצאת. יכוון שיוכל לשתות בין הכוסות הראשונות, כדי שאם ישכח להסב יוכל לחזור ולשתות בהסיבה ובלי ברכה גם בכוס ראשון לכו"ע (מ"ב תעב סקכ"א וראה בסמוך).
לעיקובא	הגפן, קידוש, שהחיינו. אין מברכים ברכה אחרונה, כי ברכה אחרונה בכוס ד' פוטרת כל הכוסות (תעג,ב ומ"ב סקי"א). אין לומר ברוך הוא וברוך שמו בכל ברכה שיוצא בה ידי חובה דהרי שומע כעונה והוי הפסק (מ"ב קכד סקכ"א ומכריע דבדיעבד אין להחמיר). אשה שברכה שהחיינו בהדלקת הנרות י"א שלא תענה אמן על שהחיינו מפני שהוא הפסק בין הגפן לשתייה וי"א שעונה אמן ומכוונת על מצוות הלילה (ראה סיפכ"ה גו הע' 41 ופסת"ש תעג,א). חל בשבת אומר ויכולו. חל במוצש"ק אומר יקנה"ז (תעג,א), בסיום הברכה המבדיל בין קודש לקודש (טור תעג).
לעיקובא	חזר ושותה - שתה פחות מהשיעור, שהה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס. אם שהה יותר מכדי שתיית רביעית, לדעת השו"ע חזר וכן בכל הכוסות, לשיטת הרמ"א בשתי כוסות אחרונות לא יחזור, בכוס שניה יחזור, ובכוס ראשון יחזור רק אם היה בדעתו לשתות בין כוסות ראשונות (מ"ב תעב סקל"ד ושעה"צ מט וראה מ"ב ריב סק"י בדעת השו"ע). אם לא הסב, ראה ב'שכחה וטעות' בסמוך. לא יקדש קודם צאת הכוכבים (תעב,א).
שכחה וטעות	שכח שהחיינו, מברך מיד כשנזכר במשך כל ימי החג (מ"ב תעג סק"א). שכח לכוון לקיים כוס ראשון [וכוון רק לקידוש] אם שתה בהסיבה מוכח מתוך הענין שעשה לשם מצוה ויצא (עפ"י שו"ה תעהו, לענין מצה ונראה דכ"ש הכא בדרכנו). שכח להסב, לדעת השו"ע חזר בכל מקום שחייב הסיבה. והרמ"א כתב לחזור רק בשתי כוסות ראשונות ובלא ברכה. אך המג"א כתב דלמנהגו שאין שותין בין הכוסות אם יחזור בכוס א' הוי כנמלך ויש לברך וא"כ לפי"ז לא יחזור וישתה כי מהברכה נראה שמוסיף על הכוסות. לכן הביא המ"ב שכן לכוון בכוס ראשון שישתה בין הכוסות ואז אם לא הסב אפשר לחזור ולשתות בלי ברכה (תעב,ז ומ"ב סקכ"א). בשבת: שכח ויכולו, יאמר על כוס בסעודה (הסה"ע נב,ו). קידש רק של יו"ט או רק של שבת, חזר ומקדש בלי הגפן אא"כ הפסיק או יצא ממקומו (הסה"ע נב,ז). במוצש"ק: שכח הבדלה, תלוי מתי נזכר, ראה במילואים. סיים המבדיל בין קודש לחול, יחזור ויבדיל (פסת"ש תעג,ד בשם שו"ת שבה"ל, קה"י ובסדה"ע נג,ג בשם הגריש"א). שכח לעשות קידוש, יש לו תשלומין למחר ויעשהו במקום סעודה (רעא,ח ומ"ב שם). העומד סמוך לחצות מה יעשה: מי שהחשיך לו קודם אמירת ההגדה עד סמוך לחצות, יקדש וישתה כוס ראשון, יטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל, יברך על המרור ויאכל ואח"כ יאמר ההגדה ויגמור סעודתו (מ"ב תעג סק"ו).
להזכיר ולהזהיר	יזכיר לשומעים לכוון לקיים מצוות הנ"ל, לצאת בברכות, לשתות לכה"פ רוב רביעית, לשתות בהסיבה. יכוון קודם קידוש לחזור ולשתות בין הכוסות, ואז אם ישכח להסב יוכל לחזור ולשתות בלא ברכה ולא יהא נראה כמוסיף על הכוסות (מ"ב תע"ה סקכ"א).
הערות	מותר לאכול פירות וכד' ולשתות שאר משקין אחר כוס ראשון עד ההגדה (סיפכ"ה ג,ז).
מילואים	שכח להבדיל: נזכר מיד אחר קידוש ועדיין לא סילק עצמו מהכוס ימלא הכוס ויבדיל בלי ברכת הגפן וישתה (פסת"ש תעג,א בשם כה"ח). נזכר קודם כרפס, הביאור הלכה (תעג,א) נשאר בצ"ע וי"א שיבדיל על הכוס קודם הכרפס (הגרמ"פ הובא בפסת"ש שם) וי"א שישמון על הבדלה בתפילתו (שו"ת בא"מ הובא בפסת"ש שם). נזכר קודם הגדה, לדעת השו"ע ימזוג כוס יבדיל וישתה, לדעת הרמ"א, כתב המ"ב שרק אם כוון לשתות בין הכוסות יבדיל מיד ואם לאו יבדיל על כוס שני אחר ההגדה. נזכר לאחר שהתחיל הגדה, יסיימה ויברך הגפן על כוס שני, ברכת הנר והבדלה ושותהו. נזכר מיד לאחר ששתה כוס ב', או שנזכר באמצע הסעודה, יפסיק מסעודתו ויבדיל ולא יברך על הכוס הגפן אא"כ לא היה בדעתו כשברך על כוס שני לשתות בסעודה. נזכר באמצע ברכת המזון, מברך ומבדיל על כוס שלישי. נזכר אחר תה כוס ג', ימתין עד אחר הלל ויבדיל על כוס רביעי. נזכר אחר ששתה כוס ד', יבדיל על כוס חמישי ויברך הגפן כי הסיח דעתו (תעג,א ומ"ב סק"ד וסק"ה ושעה"צ טו).
<div>ורחץ</div>	
אופן העשיה	נוטל שתי ידיו (תעג,ו) נטילה גמורה מכלי הראוי לנטילה (מ"ב קנח סק"ב).
שיעורים חמנים	רביעית מים (מ"ב קנח סק"ב).
כוונה וטעם	לקיים תקנת חכמים כל השנה של נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה (קנח,ד). בליל פסח יש ליטול גם כדי שישאלו התינוקות (חיי אדם כלל קל סק"ה ובשעה"צ תעג,ט).
ברכות	הנטילה בלי ברכה (תעג,ו קנח,ד). לדעת הגר"א גם בכל השנה מברך על נטילה זו, אך צריך שיאכל כזית (שעה"צ תעג,ע) וכן צריך שיהא דבר הנאכל ביד ולא בכל"י (מ"ב קנח סקכ"ו).
לעיקובא	דיני נטילה, רביעית ומכלי (מ"ב קנח סק"ב).
שכחה וטעות	לדעת השו"ע אם שכח ובירך על הנטילה עצה לזה שיאכל כזית (הסה"ע נד,י בשם כה"ח) ולא יברך אחריו (מ"ב תעג סקנ"ו).
להזכיר ולהזהיר	לכתחילה לא להפסיק בדיבור בין הנטילה לכרפס (הסה"ע נד,ז שעי"פ עמ' קמד,יג בשם הגדת הגריש"א). יזהר לנקות ידיו משיירי היין.
<div>כרפס</div>	
אופן העשיה	לוקח כרפס (וראה כה"ח תעג סקי"ד בשם האריז"ל) או ירק אחר שברכתו בורא פרי אדמה, מטבל במי מלח או בחומץ או ביין, מברך בוי"פ האדמה ואוכלו (תעג,ו ובמ"ב). אין צריך הסיבה, ואם רוצה להסב רשאי (תעה,א ומ"ב סקי"ד) וי"א שצריך להסב (ראה סיפכ"ה הו, הסה"ע לט,א הלח"ב כד,ו ובהערה).

שיעורים חמנים	אוכל פחות מכזית (תעג, לצאת מספק ברכה אחרונה, מ"ב סקנ"ג. י"א כזית, רמב"ם וכן נהגו הגר"א ועוד, ולא בירכו ברכה אחרונה ראה מ"ב תעג סקנ"ו ובאה"ל וראה הלחב"ח פכ"ד, ובהערה ופכ"ה, הערה מט).
כוונה וטעם	לכוון בברכה לפטור גם את המרור (מ"ב תעג סקנ"ה). לקיים תקנת חכמים לעשות שינוי כדי שישאלו התינוקות (השינוי גם באכילת ירק קודם הסעודה וגם בטיבולו. ראה פסחים קיד, ב ורש"י שם, טור תעג). טעמי הקערה: זרוע זכר לפסח וע"ש זרוע נטויה שהראה הקב"ה במצרים. ביצה זכר לחגיגה, י"א שבחרו בביצה כי נקראת בארמית ביעא ורומז בעי רחמנא למיפרק יתנא (תעג,ד ומ"ב סקכ"ג וסקכ"ז). כרפס ר"ת ס' פרך לזכר ס' ריבוא שעבדו בפרך (מהרי"ל) ולזכר כתונת פסים שע"י ירדו למצרים (אורח"ח הבואו בהלח"ב בסופו). חרוסת זכר לטיט (רמ"א תעג,ה). מרור לזכר וימררו את חייהם.
ברכות	בורא פרי האדמה. אין מברכים ברכה אחרונה, גם אם אכל כזית (מ"ב תעג סקנ"ו). בשו"ע (תעג,ו) משמע שמטבל קודם ברכה וכן הביא החיי אדם (קל"ט כרפס) וי"א שמטבל אחר ברכה כדי שתהא הברכה גם על הטיבול (מהרי"ל הובא במג"א עי"ש וראה הלח"ב כד, ח ובהערה).
שכחה וטעות	שכח לכוון לפטור המרור או שכח וברך ברכה אחרונה, בכל זאת לא יברך על המרור (עפ"י מ"ב תעג סקנ"ו ראה הלח"ב כד, ד, הסה"ע פט,ג). שכח לטבל יחזור כי לא קיים עיקר התקנה. שכח להכין מי מלח קודם הסדר, י"א דגם ביו"ט יכין בשינוי, שקודם יתן המים ואח"כ המלח (חי"א קל"ט סק"א) ומהמ"ב משמע כי רק כשחל בשבת אסור לעשות כדרכו, אלא יעשה מעט ושיהיה פחות מב' שליש מלח (תעג, סקכ"א שכא,ב) ובכל אופן יכול לקחת גם חומץ או יין.
להזכיר ולהזהיר	להזכיר לכוון לפטור המרור.
	<div>יחץ</div>
אופן העשיה	יקח המצה האמצעית ויבצענה לשני חלקים אחד גדול ואחד קטן. החלק הגדול יתן לאחד המסובין לשמרה, ויצניע לאפיקומן תחת המפה. החלק הקטן ישיב לקערה ויניחנו בין שתי המצות (תעג,ו). יש נוהגים להניח האפיקומן צרור על כתפם זכר ליציאת מצרים (תעג,ו ומ"ב). ישאיר המצות מגולות כל זמן אמירת ההגדה ויכסה כשאוחז הכוס באמירת והיא שעמדה ובאמירת לפיכך (חי"א קל, סק"ו).
שיעורים חמנים	גודל המצה שבוצעה לפחות ב' כזיתים ועדיף ג' כזיתים. (מדויק מהב"ח תעג, כיון שצריך ב' כזיתים לאפיקומן וכן נראה מדוייק במ"ב תעג סקנ"ח וראה הלח"ב פכ"ה). החלק הקטן יהא בו שיעור כזית (תעה,א, ומ"ב סק"ט).
כוונה וטעם	הבציעה לקיים מה שקראה הכתוב 'לחם עוני' שעני דרכו בפרוסה (תעג,ו ומ"ב סקנ"ז). הצנעת האפיקומן במפה לזכר 'משארותם צורות בשמלותם' (טור תעג). טעם נוסף להצנעה כדי שלא יאכלנה בסעודה ולא תהא לו עוד מצה משומרת לאפיקומן (ב"י שם בשם כל בו). הטעם שמחלקה קודם ההגדה כדי לומר עליה 'הא לחמא עניא' וכדי שיראו התינוקות וישאלו מדוע מטמינים ועדיין לא אכלו (ב"י שם בשם כל בו) וראה עוד במילואים.
שכחה וטעות	שכח היכן הטמין האפיקומן ראה לקמן ב'צפון'.
להזכיר ולהזהיר	לא יניח האפיקומן במפה מעומלנת משום חשש חמץ (חי"א קל סק"ו). לנוהגים חטיפת האפיקומן ע"י הקטנים, יזהירם שלא יחביאו האפיקומן במקום שאינו נקי.
מילואים	מי שמנהגו לקחת או שיש לו רק שתי מצות, ג"כ יבצע עכשיו (מעשה רב, ובסה"ע בשם חק יעקב תפ"ב סק"ד ומשיב דבר ח"א סיכ"א). כתב המ"ב (תפ"ד סק"ט) מי שיש לו רק שלש מצות לא יבצע בליל שני עד אחר ברכת המוציא. טעם נתינת האפיקומן לשמירה, י"א שהוא זכר לקרא 'ושמרתם את המצות', או מפני שהוא זכר לפסח הצריך שמירה מהיסח הדעת (מקראי קודש בשם הגר"ס הובא בסה"ע מ,ב) ויש המונועים חטיפת התינוקות מטעם זה דצריך שמירה (שם בשם הגר"ח).
	<div>מגיד</div>
אופן העשיה	סיפור יציאת מצרים. כוס שני. אופן אמירת ההגדה: אמירת ההגדה בלשון שמבינים (רמ"א תעג,ו). הא לחמא עניא וכו' צריך לאומרו בקול רם (מ"ב שם סקס"א). אין אומר ההגדה בהסיבה רק באימה ויראה (מ"ב תעג סקע"א בשם של"ה). כיון דמצוות הסיפור הוא כתשובה לשאלה (מ"ב תעב סק"ז) לכן צריך שמישהו ישאל מה נשתנה, ואם אין מי שישאל הוא שואל את עצמו (תעג,ז). כשמישהו מהמסובין שאל מה שנתנה אין צריך גם בעה"ב לומר מה נשתנה אלא עונה מיד עבדים היינו (רמ"א תג,ז בשם מהרי"ל) ויש נוהגים לחזור ולומר (ראה במילואים). סדר אמירת ההגדה: יגביה הקערה [או המצות בלבד, כ"א כמנהגו] ויאמר הא לחמא עניא וכו' עד מה נשתנה (תעג,ו). קודם מה נשתנה יסיר הקערה או יניחנה בסוף השולחן כדי שיראו התינוקות וישאלו (תעב,ו) ויש שלא נהגו להסירה כיון שאין בזה הכר לתינוקות כי יודעים שאין מה שבקערה נועד לאכילת הסעודה (מג"א תעג, סקכ"ה כי רק בזמן הגמ' נהגו לעקור השולחן, גם חי"א לא הזכיר דין זה, אך בשעה"צ סקע"ח כתב שלא העתיק המג"א כי א"ר השיג עליו. במעשה רב כתב שנהג לעקור השולחן). קודם מה נשתנה מחזין לו כוס שני, כדי שישאלו התינוקות מדוע שותין קודם הסעודה (תעג,ז). אם אפשר לא ימזוג בעצמו (עפ"י רמ"א תעג,א ומ"ב סק"ט וראה סיפכ"ה פ"ג הע' 27). אין צריך שטיפה והדחה (מ"ב תעג סקס"ח), י"א דנכון לשטוף הכוס גם אם היא נקיה (ראה מקורות בסיפכ"ה פ"ג הע' 73 75). לאחר מה נשתנה מחזיר הקערה לשולחן אם הסירה (תעג,ז). בשעת ההגדה יהיו המצות גלויות, אבל כשנטל הכוס בידו באמירת 'והיא שעמדה' ובאמירת 'לפיכך' כדי לומר שירה על היין, צריך לכסות המצות כדי שלא יראו בשתם (רמ"א תעג,ז ומ"ב שם ס"ק עג,ז,עח). מיד כשמניח הכוס אחר והיא שעמדה ישוב ויגלה המצות (עפ"י מ"ב תעג סקע"ז). בשעת ההגדה יהיו מונחין לפניו המצות המרור וב' התבשילין, וכשאומר מצה זו מגביה [המצה הפרוסה (תעג,ז בשם מהרי"ל)] להראותה למסובין וכן כשאומר 'מרור זה' מגביהו, אבל כשאומר 'פסח שהיו אבותינו' לא יאחז בידו הבשר שנראה כמגביה קדשים בחוץ (תעג,ז ומ"ב סקע"ב). התשובה לשאלות התינוק מדוע אוכלים מצה ומרור וכו' היא באמירת פסח זה וכו'. התשובה לשאלה על ההסיבה היא באמירת בכל דור דור חייב אדם לראות את עצמו וכו' (הלח"ב פכ"ח). הטפת היין מהכוס, יש נהגו באצבע (וי"א בקמיצה) ויש נהגו להטות הכוס ולשפוך מעט (רמ"א תעג,ז ושעה"צ פא). כל אחד מגביה כוסו באמירת 'והיא שעמדה' (מ"ב תעג סקע"ג בשם השל"ה) ובאמירת 'לפיכך' עד סיום ברכת גאל ישראל (תעג,ז) וראה במילואים. שותה כוס שני בהסיבה ולעיכובא (תעד,א). וראה לעיל ב'קדש' דיני כוס של ברכה.
שיעורים	שיעורי הכוס והשתייה ראה לעיל ב'קדש' שיעורים חמנים. לאחר שפרכת היין מהכוס באמירת דם ואש ועשר המכות אם חסר מהשיעור, יש להוסיף

חמנים	ולהשלים לשיעור (הסה"ע עגיד בשם חק יעקב).
כוונה וטעם	יכוון או יאמר לצאת מ"ע של סיפור יציאת מצרים (מ"ב תעג סק"א). עשיית השינויים לקיים תקנת חז"ל כדי שישאלו התינוקות.
ברכות	ברכת אשר גאלנו (תעגז). ברכת בורא פרי הגפן על כוס שני, לדעת השו"ע אין מברכים ולדעת הרמ"א המנהג לברך (תעד,א). אין מברך ברכה אחרונה (תעד,א ומ"ב סק"ג).
לעיכובא	חזר ושותה - שתה פחות מהשיעור, שהה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס, שהה יותר מכדי שתית רביעית וראה לעיל ב'קדש'. (מ"ב תעב סקכ"א וסקל"ד). יש להשאיר את הילדים ערים לפחות עד אחר עבדים והיינו שידעו ענין יציאת מצרים, דעיקר המצווה הוא התשובה על שאלת בנו (מ"ב תעב סק"ג וילדים שהגיעו לחינוך צריך להשאירם ערים או עכ"פ להערים בכדי לקיים מצוות הלילה). אם אינו מבין מה שאומר אינו נקרא סיפור ואינו יוצא המצווה (מהר"ל גביר"ה פס"ב ובדרך פיקודיך, הובא בספ"כ ו,ח). אמירת רבן גמליאל אומר וכו' מעכב בסיפור יציאת מצרים (חי"א קל סק"ז) וי"א שרק לא יצא ידי חובה כראוי (ראה הלח"ב כ,י והערה שם). הסיבה בשתית כוס שני (תעבז).
שכחה וטעות	שתה כוס שני בלא הסיבה, חזר ושותה ובלי ברכה (תעבז ומ"ב סקכ"א אף למג"א וראה בשעה"צ סקל"א). שכח לומר ההגדה בלילה, אין לו תשלומין כלל (מ"ב תעג סק"ד). שכח להכין מצה ומרור, יכול לומר ההגדה (פמ"ג ועוד הובא בהלח"ב כ,ט בהערה). שכח להבדיל וזכר עכשיו, יבדיל על כוס שני (תעג,א ומ"ב סק"ה).
להזכיר ולהזהיר	באמצע ההגדה אסור להפסיק בשתיה (מ"ב תעג סק"ד). ובין כוס ראשון לשני ראוי להיזהר שלא לשתות אלא לצורך גדול. ודווקא יין או משקין המשכרים אבל משקה שאינו משכר מותר לשתות בין הכוסות (תעגב ומ"ב סקט"ז). ואם כבר מזג כוס שני אסור (באור הלכה תעגב). לא ישיח שיחת חולין שאינה לצורך ההגדה (של"ה, כה"ח). אין לתת מצות על השולחן עד זמן הסעודה (מ"ב תעג סקט"ו בשם מהר"ל). ופשוט שהג' מצות מחזירם עם הקערה אחרי מה נשתנה, דהרי כשאומר מצה זו ומרור זה מראם למסובין (עפ"י תעגז, וראה פסת"ש כח). כשאומר 'פסח שהיו אבותינו' לא יאחז בידו הבשר שנראה כמגביה קדשים בחוץ (מ"ב תעגז, סקע"ב) אבל י"א שיביט בו (ב"ח תעג בשם מהר"י).
הערות	סדר הקדימה בשאלת מה נשתנה: בן, בת, חברו, אשתו (קצש"ע קיטד). נשים העסוקות בהכנת הסעודה חייבות לכה"פ לשמוע רבן גמליאל אומר וסדר עשר המכות (מ"ב תעג סקט"ד).
מילואים	בהגהות חת"ס לדברי הרמ"א (תעגז, האומר שא"צ לחזור מה נשתנה) דייק מלשון הרמב"ם שבכל אופן צריך שיאמר לעצמו מה נשתנה (וראה בפסת"ש תעג, כט ובהלח"ב פכ"ה הע' צה). כתב החיי אדם (קל סק"ז) שיש מנשקין המצה באמירת 'מצה זו' כדי לחבב המצוה עליהם. יש נוהגים רק לאחוז הכוס ולא להגביהה (הסה"ע עגט, ובהערה). בכה"ח כתב לכוון בשפיכת היין בעשר מכות שיצילנו הי"ת מכל מכות אלו וראה עוד בבאור הגר"א.
רחצה	
אופן העשיה	נוטל ידיו לסעודה ומברך על נטילת ידים (תעה,א וראה באור הלכה).
שיעורים חמנים	כלי הכשר לנטילה ורביעית (קנט,א).
כוונה וטעם	מצוות נטילת ידים לפת [ובגמ' נקרא נטילה משום טיבול שני (פסחים קטוב, ועי"ש בתוס')].
ברכות	מברך על נטילת ידים (קנח,א).
לעיכובא	כל דיני נטילת ידים (המבוארים בסיומן קנט ואילך).
להזכיר ולהזהיר	ראוי שיחזיר קודם נטילה לכוון לקיים מ"ע של אכילת מצה, ויאמר להם עכשיו דיני אכילת הכזית מצה שיתבאר בסמוך וכן כוונת אכילת מרור ודיני האכילה כמובא בסמוך. אלו הנוהגין להניח כזית (אחד או שנים כמובא לקמן) מצה לפני המסובין ולתת לכ"א חתיכה מהמצה השלימה של המברך, יכין עכשיו המצות לפני המסובין ואחר המוציא יוסיף לכל אחד חתיכה מהמצה שלו, [אא"כ יש במצות של בעה"ב כזית עבור כל אחד ואחד מה שאינו שכיח בד"כ]. זהר לנקות ידיו משיירי היין וכדו'.
הערות	אם ברור לו ששימר ידיו מנטילה ראשונה, הנכון הוא שיטמא ידיו קודם נטילה (באור הלכה תעה,א).
מוציא מצה	
אופן העשיה	לוקח ג' המצות כשהמצה הפרוסה בין השלימות, ומברך המוציא. שומט התחתונה מידי לקערה, ומברך על אכילת מצה על השלימה והחצויה שבידו. בוצע בבת אחת (מ"ב תעה ג,ג) מהעליונה ומהפרוסה כזית מכל אחד. אוכלן לכתחילה ביחד, בהסיבה. לכתחילה יש לאכול ב' כזיתים בבת אחת, היינו להכניסם לפה בב"א ולרסקם ולטעום טעם מצה ואין מחויב לבלעם בבת אחת אלא יבלע כזית אחד לערך ואח"כ השאר, ובדיעבד אפילו בלע הכזית מעט מעט יצא, כל שלא שהה מתחילת אכילתו עד סופה יותר מכדי אכילת פרס (מ"ב תעה סק"ט וסקנ"א). החזו"א לא היה מכניס לפה בבת אחת אלא מעט מעט כדרך אכילה אך במהירות תוך ג' רגעים (דינים והנהגות פי"ז,לד, אורחות רבנו ח"ב עמ' סו, וראה פסת"ש תעה,ד ובהערה וראה מש"כ המ"ב לענין מרור תעג סקמ"ג ושעה"צ). לגבי חלוקת המצות למסובין ראה בהערות. לדעת השו"ע טובלן במלח והרמ"א כתב דאין המנהג לטבול (תעה,א).
שיעורים חמנים	שיעורים: לכתחילה ב' כזיתים בבת אחת ולבלוע כל אחד תוך כדי אכילת פרס בב"א (תעה,א) והוא לכתחילה שתי דקות (שיעורין של תורה) וי"א שלש דקות (חזו"א כדלעיל, אג"מ ח"ד מ"א) ועכ"פ לא יותר מארבע דקות (שיעורין של"ח), וחולה יכול עד תשע דקות. שיעור כזית במצת יד הוא בערך גודל כף היד עם האצבעות חוץ מהאגודל, וכן נהג הקה"י (אורחות רבינו ב,סו). במצת מכונה הוא לערך שני שליש מצה. (ראה שיעורין של תורה וראה שעה"פ עמ' קס ואילך ש"א כחצי מצה וראה הלח"ב טז,ב).
בשונה הלכות (תעה,ב) כתב דבדיעבד אם אכל כזית אחד בין מהשלימה ובין מהפרוסה יצא, ומרוב הפוסקים נראה שגם לכתחילה די שיאכל כזית א'	

	<p>ורק צריך לטעום משניהם וצ"ע. (ראה באה"ל תעה,א שנשאר בצ"ע מדוע צריך ב' כזיתים דמעיקר הדין מספיק כזית אחד מצורף מהשלימה ומהפרוסה). בשם החזו"א מובא, (אורחות רבינו הובא בפסת"ש תעה,ד הלח"ב טז,ד ובהערות תורת המועדים לשונה הלכות תעה,ב) שמעיקר הדין די באכילת כזית אחד חלקו מהשלימה וחלקו מהפרוסה וכך נהג לעצמו. ובשם הקה"י (אורחות רבנו שם) שעכ"פ יש להקל לנשים ולקטנים שא"צ לאכול ב' כזיתים.</p> <p>ודע שי"א שפשוט הוא כי כל הנדון הוא רק לגבי בעה"ב, אבל שאר המסובין שאין לפניהם ג' מצות ודאי שיוציאים בכזית אחד (עפ"י ביאור הלכה הנ"ל, הובא בשם גדולי הפוסקים ראה הסה"ע עט,ד הלח"ב טז,ד ובארוכה בהע' 12) אך יתן להם מעט מהמצה השלימה שברך עליה המוציא (משום לחם משנה). האוכל ב' כזיתים אפשר לקחת בשיעור הקטן אבל האוכל כזית אחד יקח כשיעור הגדול (סיפכ"ה ח,ד וראה עוד קולא בהע' 24 וראה גם הלח"ב טז,ד ובהערה).</p> <p>זמנים: זמנו קודם חצות, אחר חצות יאכלנו בלא ברכת על אכילת מצה (מ"ב תעז סק"ו).</p>
כוונה וטעם	<p>לקיים מצות עשה של אכילת מצה בליל פסח שנאמר בערב תאכלו מצות. לכוון לפטור גם הכורך והאפיקומן (תעה,א). הברכה הראשונה על שתי מצות שלימות כדי לקיים מצוות לחם משנה ביו"ט (מ"ב תעה סק"ב חה לדעת הסוברים כך גם בליל פסח, ראה השיטות בהלח"ב פכ"ה הערה קכט), הברכה השניה על מצה פרוסה כיון שמצה נקראת לחם עוני ועני דרכו בפרוסה (ח"א כלל קל).</p>
ברכות	<p>המוציא, על אכילת מצה.</p>
לעיקובא	<p>כזית, בכדי אכילת פרס (תעה, א ובמ"ב סק"ט). הסיבה, ואם לא הסב יחזור ויאכל כזית בהסיבה (תעב,ז). ידיעה שאוכל מצה של מצוה בליל פסח ומחמת חיובו (תעה,ד).</p>
שכחה וטעות	<p>שכח לכוון לשם אכילת מצווה, אם אכל בהסיבה מוכח מתוך הענין שעשה לשם מצוה ויצא. (שונה הלכות תעה,ו וראה תעה,ד ומ"ב סקל"ד ואלף) אם גם לא הסב צריך לחזור (תעב,ז). נזכר אחר ברכת המזון שאכל המצה בלא הסיבה, יחזור ויברך המוציא ויאכל בהסיבה (תעב,ז ומ"ב סקכ"ב, וראה באה"ל שם). שכח להפריש חלה או תו"מ מהמצות, (ראה מ"ב תמ סק"י) אם עשה תנאי להפרשה בשבת ויו"ט יכול להפריש. אם לא עשה תנאי יקח מצות מאחרים, ואם אין לו ממי לקחת, בשעת הדחק יש לסמוך על כמה קולות ולכן יפריש בדרך תנאי, שאם המצות טבולות לחלה הרי הוא מפריש חלה, בלי ברכה. (הלח"ב טו,טו הערה 26 בסופה ובסה"ע כ"ב ובהערה). שכח לשלם על המצות, אם המוכר הקנה לו והתשלום הוא כחוב, יוצא. אך אם המוכר הודיע שהוא דחוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה ומחזר אחריו שישלם, לא קנה ואינו יוצא חובת מצה מן התורה (מ"ב תנד סקט"ו). העומד סמוך לחצות ורק עכשיו ירד הלילה או בכל אופן אחר, יקדש וישתה כוס ראשון, יטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל, יברך על המרור ויאכל ואח"כ יאמר ההגדה ויגמור סעודתו (מ"ב תעז סק"ו).</p>
להזכיר ולהזהיר	<p>להזכיר קודם נטילת ידיים: הכוונות הנצרכות, שיכונו המסובין לצאת בברכות, השיעור ומשך זמן האכילה. יש נהגו שבעה"ב מקנה המצה לאורחים (בשם הגרש"א). לכתחילה לא לדבר שלא לצורך הסעודה בין ברכת המצה לכורך כדי שתעלה הברכה גם לכורך ובדיעבד אם שח א"צ לחזור ולברך (תעה,א ומ"ב סקכ"ד). כדאי להכין קודם את הכזיתים וראה בהערות.</p>
הערות	<p>מי שמיד לאחר הברכות מחלק למסובין הכזיתים צריך לשים לבו לאכול בהסיבה ויש שמניחים קודם הברכה לפני המסובין את הכזיתים, ומחלק אחר הברכה רק חתיכות קטנות מהמצה השלימה חה אין לוקח זמן רב (פסת"ש תעה,ב שעה"פ ז,לא) ולנוהגים כך יש לזכור להכין הכל קודם נטילת ידיים.</p>
מילואים	<p>עדיף לקנות המצות בקניינים דאורייתא ולכן יקפיד לא לקנות הכל בהקפה ויש לעשות קנין חצר (ראה בארוכה הלח"ב טז,טו ובהערה שניה).</p>
	<p>מרור</p>
אופן העשייה	<p>נוטל כזית מרור, משקעו בחרוסת אבל לא משהה, מנער החרוסת מעליו ומברך ואוכלו בלא הסיבה (תעה,א). אם רצה להסב רשאי (מ"ב תעה סקי"ד).</p>
שיעורים חמנים	<p>כזית, ואפילו קלח שלם צריך שיהא כזית (מ"ב תעה סקי"ב וראה במילואים). משך אכילתו, לכתחילה בבת אחת (שעה"צ תעג סק"ס ומ"ב תעה סקמ"א לענין מצה) ויבלע רק אחרי שלעס והוא מרוסק, כי בלא לעיסה אינו מרגיש הטעם ולא יצא (ח"א קל סק"י), ואם קשה לו יכול לאכול מעט מעט בתוך כדי אכילת פרס (מ"ב תעג סקמ"א) והוא לכתחילה שתי דקות (שיעורין של תורה) וי"א שלש דקות (חזו"א כדלעיל, אג"מ ח"ד מ"א) ועכ"פ לא יותר מארבע דקות (שיעורין של"ת), וחולה יכול עד תשע דקות. יזהר לאוכלו קודם חצות, ואם אחר יאכלנו בלא ברכה (מ"ב תעז סק"ו). כשלוקח עלים למרור אין מחשבין את החלל והאוויר בשיעור כזית (הלח"ב י,ד). ראה לעיל ברשימת השיעורים שיעורי המרור בדיעבד.</p>
כוונה וטעם	<p>מצוות חכמים לאכול מרור בליל פסח [אף בלא קרבן פסח]. זכר לוימררו את חייהם.</p>
ברכות	<p>על אכילת מרור. יכוון לפטור המרור שבכורך. אין מברך בורא פרי האדמה (מ"ב תעג סקנ"ו).</p>
לעיקובא	<p>כזית ובתוך כדי אכילת פרס. טעם המרור, ולכן אם בלעו בלי לעיסה לא יצא.</p>
שכחה וטעות	<p>אכל מרור בלא כוונה, כיון שהיא מצוה דרבנן יצא וי"א שטוב שיחזור ויאכל. (ראה באה"ל תעה,ד ד"ה לא יצא ובשו"ע הרב סעי' כט). שכח לכוון בברכת בוי"פ אדמה בכרפס לפטור המרור או שכח וברך ברכה אחרונה על הכרפס, בכל זאת לא יברך על המרור (עפ"י מ"ב תעג סקנ"ו וראה הלח"ב כד,ד הסה"ע פט,ג). שכח ליתן יין לחרוסת או להכין החרוסת מותר לעשותו ביו"ט (שונה הלכות תעג,ג). חל בשבת ולא נתן היין לתוכו יכול לעשותו בג' תנאים: שתהא בלילתו רכה, יתן קודם היין ואח"כ הפירות, לא יערבנו בכף (מ"ב שכא סקס"ח). אם גם לא חתך את הפירות מבעוד יום יכינם בשינוי, היינו בסכין ולא בכלי המיועד לכך, לא חתיכות קטנות כרגיל וסמוך לסעודה ממש (שכא,יב ומ"ב סקמ"ה). שכח להכין המרור, אם יש לו חסה שאינה בחזקת נקיה מתולעים, ראוי לא לבדוקה</p>

	ביו"ט ולכן לא יקח העלין אלא רק הקלחין (סיפכ"ה ט,ד). יש לו חזרת ולא פוררו מבעוד יום מפני ששכח או שמנהגו כך (כהגר"א, מ"ב תעג סקל"ו), יכול לפוררו בלילה [המ"ב בסי' תעג סקל"ו לא מזכיר לעשותו בשינוי, אך בסי' תקד סקי"ט כתב דיש לשנות קצת, היינו לטחון על המפה או על השולחן ולא לקערה]. ובשבת לא יפורר אלא יחתוך לחתיכות קטנות סמוך לסעודה (סיפכ"ה ט,ד הערה 25), שכח לשקע בחרוסת, י"א שיחזור ויטבול בחרוסת ויאכל (הסה"ע צא,טו).
להזכיר ולהזהיר	יזכירם לכוון לקיים המצווה, ולפטור בברכה את המרור בכורך. יזהירם למהר באכילתו ולא יותר מכדי אכילת פרס. יזהר לא להכניס עצמו לחשש סכנה באכילת החרין שלם ואין בו מצוה (מ"ב תעג סקל"ו).
הערות	החיי אדם (קל סק"י) כתב לרכך החרוסת ביין כדי שיהיה ראוי לטיבול. אכל מרור בכרפס וברך בו"פ האדמה ועל אכילת מרור, אוכלו עכשיו בלי ברכה אם לא הפסיק בדיבור (תעה,ב ומ"ב סקכ"ו).
מילואים	אין הידור להרבות בשיעור המרור ואין בזה מצווה (הנצי"ב, הובא בהלח"ב פכ"ה הערה קנא). יוצאין בעלים לחים ולא יבשים אף לכתחילה ואין צריך להדחק לקחת הקלחים (מ"ב תעג סקל"ח).
	כורך
אופן העשיה	נוטל כזית מהמצה השלימה התחתונה וכזית מרור, כורכן יחד וטובלם בחרוסת [וי"א דאין טובלן (רמ"א תעה,א) והמ"ב כתב דהעיקר כדעה שטובלין והיכי דנהוג נהוג]. וינער החרוסת (מ"ב תעה סקי"ז). אומר זכר למקדש כהלל וכו' וי"א דאומר אחר שאוכלם (באוה"ל תעה,א ד"ה ואומר וכן נקט בשו"ה תעה,יד). אוכלם יחד, [וראה לעיל במוציא מצה אופן האכילה ביחד וה"ה כאן (מ"ב תעה סקכ"ב)] בהסיבה (תעה,א).
שיעורים חמנים	כזית מצה וכזית מרור. משך האכילה, עד בכדי אכילת פרס כדלעיל לענין מרור.
כוונה וטעם	זכר לזמן בית המקדש שלדעת הלל היו יוצאין רק במצה ומרור יחדיו (מ"ב תעה סקט"ז). אכילה בהסיבה משום המצה (מ"ב תעה סקכ"ג).
לעיכובא	כזית, ובכדי אכילת פרס.
שכחה וטעות	שכח להסב, מהמ"ב (תעב סקכ"ב) מדוייק שיחזור ויאכל, דרק באפיקומן כתב שלא יחזור מפני שאסור לאכול ב' פעמים אפיקומן, אך הובא (הלח"ב כב, ובהערה) בשם הפר"ח הגר"ז וכה"ח שבדיעבד יצא וא"צ לחזור. אם שח בין ברכת המצה לכורך אין צריך לחזור ולברך (מ"ב תעה סקכ"ד).
להזכיר ולהזהיר	להזכיר קודם האכילה לאכול בהסיבה ואת שיעור ומשך זמן האכילה.
	שולחן עורך
אופן העשיה	אוכלים סעודת יו"ט. לכתחילה גם באכילה ובשתיה בסעודה יסב (רמ"א תעב,ז ומ"ב סקכ"ג) ויש מקילים בזה שהיום אין רגילות להסיב באכילה (חזו"א וקה"י, ראה הלח"ב פכ"ה הע' קנח ופסת"ש תעב,ה ותעה,יא בשם הב"ח). מצוה להזמין אורח עני לסעודה (תעט שעה"צ סקי"ב). נוהגין שלא לאכול בשר או עוף צלי אפילו צלי קדרה (תענ,א-ב וראה במ"ב סק"א). יש נוהגין לאכול ביצים, זכר לחורבן וזכר לחגיגה ויהדר לאכול הביצה שבקערה (תענ,ב ומ"ב סקי"א), נוהגין לאוכלן בתחילת הסעודה (הסה"ע צד,ג בשם סידור יעבן ועוד).
שיעורים חמנים	יסיים הסעודה בזמן המספיק לאכילת האפיקומן קודם חצות ויהא זהיר שגם ההלל יסיים קודם חצות (תענ,א ורמ"א שם ומ"ב סק"ז).
כוונה וטעם	תקנו להרבות בסעודה לפי שהוא יום גאולה וחירות (מ"ב תקכט סקי"א ושעה"צ).
להזכיר ולהזהיר	לא יאכל וישתה יותר מדי בסעודה כדי שיאכל אפיקומן לתאבון (רמ"א תענ,א ומ"ב סק"ו). לא לאכול הזרוע בלילה אבל יזהר לאוכלו למחר (מ"ב תעג סקל"ב תענ סקל"ב). יש נוהגים לא לטבל עוד בלילה זה חוץ משני הטיבולין (רמ"א תענ,ב) ודווקא לטבול במים או בחרוסת שהוא דבר העשוי לטיבילה, אבל כשטבול המצה בשאר מיני סלטים אינו נחשב טיבול (הגר"ח"ק, הובא בהערות תורת המועדים לשו"ה תענ הע' ג וראה הלח"ב פכ"ה הע' קסא). בענין המנהג לאכול ביצים, יזכור שהוא לזכר בעלמא ולא יבוא מחמת זה למלא כרסו (מ"ב תענ סקי"א). אין משיחין בשעת הסעודה שמא יקדים קנה לושט (קע"ו). לכתחילה יזהר לא לישון באמצע הסעודה (הסה"ע צד,טו בשם מהר"ל ועוד).
הערות	מותר לשתות יין בסעודה (תענ,ב ומ"ב סקי"ב) אך יזהר שלא ישתכר ויישן מיד (רמ"א תענ,א).
	צפון
אופן העשיה	אוכל מהמצה השמורה לאפיקומן, בהסיבה (תעה,א).
שיעורים חמנים	לכתחילה טוב לקחת ב' כזיתים, אחד כנגד הפסח ואחד כנגד המצה הנאכלת עמו (מ"ב תענ סק"א). יאכל כל כזית בכדי אכילת פרס וראה לעיל במוציא מצה. יזהר לאוכלו קודם חצות (תענ,א וראה באה"ל).

כוונה וטעם	זכר לקרבן פסח שהיה נאכל על השובע. הכזית השני זכר למצה שהיתה נאכל עמו (מ"ב תעז סק"א). לדעת חלק מהראשונים זו היא המצה שיוצא בה ידי חובה ונאכלת בסוף לזכר המצה הנאכלת עם הפסח (רש"י רשב"ם, ראה שעה"צ תעז סק"ד).
לעיכובא	כזית. אם קשה עליו לאכול שני כזיתים עכ"פ לא יפחות מכזית (שו"ע הרב תעז, ג). בכדי אכילת פרס. אם שבע בסעודה ונפשו קצה באכילה מרוב שובע, אף שדוחק עצמו לאכול האפיקומן אינו יוצא ידי חובה (מ"ב תעז סק"ו).
שכחה וטעות	שכח להסב, נזכר קודם שנטל מים אחרונים, אם אין קשה לו יחזור ויאכלנו בהסיבה. נזכר אחר ברהמ"ז לא יחזור (מ"ב תעב סק"ב ובשעה"צ, תעז סק"ד, לכאורה סתרי אהדיי וראה אג"מ ח"ג סי' יז, פסת"ש תעב,ו הלח"ב כה,ה). נרדם קודם אפיקומן יכול לאוכלו (רמ"א תעח,ב וראה קעח,ז ומ"ב סקי"א לענין נט"י והמוציא). אכל אחר האפיקומן, יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן (מ"ב תעח סק"א) ובדיעבד יצא גם אם שכח לאכול פעם שנית (ראה מ"ב תעז סקי"ב). שכח לאכול אפיקומן, נזכר קודם שנטל מים אחרונים אוכל בלא בלרך המוציא. נזכר אחר ברהמ"ז קודם ברכת הגפן, יטול ידיו בלא ברכה ויברך המוציא ויאכל, ויחזור ויברך ברהמ"ז ויברך הגפן על כוס ג'. נזכר אחר שברך הגפן או אחר ששתה, יטול ידיו ויברך המוציא, יאכל האפיקומן ויברך ברהמ"ז בלא כוס. נזכר באמצע הלל, יאכל אפיקומן כנ"ל ויברך ברהמ"ז בלי כוס ויחזור ויאמר הלל על הכוס. אם גמר הלל ישתה הכוס ויחזור ויאכל אפיקומן כנ"ל ויברך ברהמ"ז בלי כוס (תעז,ב ומ"ב סקי"ז שנה"ה תעז,ד).
להזכיר ולהזהיר	להזכיר לאכול בהסיבה ולכוון הטעם. אין אוכלים אחר האפיקומן (תעז,א). צריך לאכול את כולו באותו חדר ובאותו מקום על השולחן ולא יעבור מקום אפילו באותו שולחן (רמ"א תעח,א ומ"ב סק"ד). לא ישתה משקה המשכר וראוי להחמיר בכל משקה חוץ ממים. במקום צורך גדול יכול לשתות שאר משקין אבל לא משקה המשכר (מ"ב תעז סק"ב תפא סק"א) ומים ממותקים מיץ פירות מעורב במים כמו מיץ תפוחים או לימונדה סודה או תה דינם כמים ומותר (עפ"י מ"ב תפ"א סק"א וראה הלח"ב פכ"ה צפון ובהע' קסט).
הערות	אין כזית במצת האפיקומן לכל אחד מהמסובין, יצרף ממצות אחרות. אבד האפיקומן יקח מצה אחרת (רמ"א תעז,ב).
מילואים	יש לוקחין חתיכה מהאפיקומן לשמירה (מדרש תלפיות).
	ברך
אופן העשייה	ברכת המזון וכוס שלישי. מחגיגין יין לכוס נקי ואם אינו נקי צריך שטיפה והדחה (תעט,א ומ"ב סק"א). י"א דנכון לשטוף הכוס גם אם היא נקיה (ראה מקורות בסיפכ"ה פ"ג הע' 73 75). אם אפשר לא ימזוג בעה"ב לעצמו (עפ"י רמ"א תעג,א ומ"ב סק"ט וראה סיפכ"ה פ"ג הע' 27). מדיני כוס של ברכה: מקבלו בשתי ידיו וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו, ונכון להעמידו על כף היד והאצבעות זקופים מסביב. מגביהו טפח ונותן בה עיניו שלא יסיח דעתו (קפג,ד ומ"ב סקט"ו). מברכין ברכת המזון. בלא הסיבה, אלא ישב באימה וביראה (טור תפן, שו"ע קפג,ט). נהגו שבעה"ב מברך ברהמ"ז ומזמן אף כשיש אורח (רמ"א תעט,א). כוס שלישי: מברכין הגפן ושותין בהסיבה (תעט,א).
שיעורים חמנים	שיעורי הכוס והשתייה ראה לעיל ב'קדש' שיעורים חמנים.
כוונה וטעם	מ"ע ואכלת ושבעת וברכת. לקיים תקנת חכמים לשתות כוס שלישית מד' כוסות. כיון שיש לעשות מצוה בכל כוס מד' כוסות, סמכו חז"ל כוס שלישי לברכת המזון (מ"ב תעט סק"ב).
ברכות	ברכת המזון ומזכירין יעלה ויבוא ובשבת רצה. בורא פרי הגפן. אין מברכין ברכה אחרונה על כוס שלישית ונפטרת בברכה שעל כוס ד' (תעט,א ומ"ב סק"ד).
לעיכובא	חזר ושותה - שתה פחות מהשיעור, שהה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס. שהה יותר מכדי שתית רביעית, לשו"ע חזר ולרמ"א אינו חזר וראה לעיל ב'קדש' (מ"ב תעב סקכ"א וסקל"ד).
שכחה וטעות	שכח להסב לא יחזור וישתה, ולדעת השו"ע חזר (תעב,ז ורמ"א). שכח יעלה ויבוא ונזכר קודם ברכה רביעית [או אפ' רק התחיל בא"י אמ"ה ועדיין לא אמר האל אבינו], אומר: בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג המצות הזה בא"י מקדש ישראל והזמנים. חל בשבת, אם שכח גם רצה אומר: בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג המצות הזה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. נזכר אחר שאמר האל אבינו וכו' חזר לראש (קפח,ו ומ"ב ובאה"ל). נזכר אחר ששתה וצריך לחזור ברהמ"ז אינו חזר לשתות כוס ג' וי"א שיברך ברהמ"ז על כוס ולא ישתה אלא ישאירנה לכוס רביעית (פסת"ש תעט,א בשם תשובות והנהגות).
להזכיר ולהזהיר	יזכור מים אחרונים (כל בן, לקט יושר ח"א ראה שעה"פ מילואים ד'). להזכיר קודם ברהמ"ז, לשתות בהסיבה ולכוון לקיים כוס שלישית. אין לשתות יין וכל משקה המשכר או חמר מדינה בין כוס ג' לכוס ד' (תעט,א ומ"ב סק"ה). אבל אם הכוס היתה גדולה ושתה כבר רוב רביעית ושהה בכדי אכילת פרס אלא שהיה בדעתו להמשיך ולשתות, יכול לגמור הכוס ויזהר שלא ישתכר (רמ"א תעט,א ומ"ב סק"ז).
הערות	הרוצה להדר ולקיים הכל מן המובחר, ידאג שיהיו לו שלשה אנשים לזימון ולאמירת הודו בהלל (מ"ב תעט סק"ט).
	הלל
אופן העשייה	מחגיגין יין לכוס רביעי. [א"צ שטיפה והדחה (וכמו שבכוס שני כתב המ"ב תעז סקס"ח דא"צ משום ששטפו לקידוש אף כאן שטפו לברהמ"ז) וי"א שצריך בכל הכוסות (בא"ח פר' צו אות כ"ט וראה לעיל בכוס ב.)]. נוהגין למזוג 'כוס של אליהו הנביא' (מ"ב תפ סק"ו). אם אפשר לא ימזוג בעה"ב לעצמו (עפ"י רמ"א תעג,א ומ"ב סק"ט וראה סיפכ"ה פ"ג הע' 27). י"א

שמחגין אחר שפוך חמתך (חי"א קל סקט"ו). פותחין את הדלת, אומרין שפוך חמתך וכו' (רמ"א תפ). ממשיך באמירת הלל ב'לא לנו' בלי ברכה ואומר מיושב (תפ,א ומ"ב סק"א). לכתחילה הגדול אומר הודו ואנא והאחרים עונים אחריו ואינו לעיכובא. מצוה מן המובחר לומר הלל בשלשה גברים גדולים מ"מ בדיעבד אף אשתו ובניו מצטרפים ויענו אחריו. באנא יכול לתת לקטן רשות לומר לפנייהם אבל לא בהודו (רמ"א תפ,א ומ"ב סק"י וסקי"ב חי"א כלל קל סע' יח). אחר הלל אינו מסיים ב'יהללך' אלא אומר הלל הגדול, נשמת, ישתבח עד מעתה ועד עולם ואז אומר יהללך וחותרם בברכה (תפ,א וראה נוסחאות אחרות בהערות). לשו"ע אינו מברך הגפן ולרמ"א מברך, שותה בהסיבה (תפ,א). ישתה כל הכוס כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה לכו"ע (מ"ב תעב סק"ל). מברך ברכה אחרונה ופוסט כל הארבע כוסות (תפ,א ומ"ב תעג סק"א תעד סק"ג).	
שיעורים חמנים	שיעורי הכוס והשתייה ראה לעיל ב'קדש' שיעורים חמנים.
כוונה וטעם	פותחין הדלת כדי לזכור שהוא ליל שימורים ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך חמתו על הגויים (רמ"א תפ).
לעיכובא	חזר ושותה - שתי פחות מהשיעור, שהה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס. שהה יותר מכדי שתית רביעית, לשו"ע חזר ולרמ"א אינו חזר וראה לעיל ב'קדש' (מ"ב תעב סקכ"א וסקל"ד).
שכחה וטעות	שתה בלא הסיבה, לשו"ע חזר ובברכה ולרמ"א אין חזר (תפ,א ורמ"א תעב,ז).
להזכיר ולהזהיר	יזהר לשתות כל הכוס בשביל ברכה אחרונה [ולכל הפחות יזהר בעה"ב אם הוא מוציא את כולם בברכה]. יזהיר לשתות בהסיבה ולקיים כוס רביעית. יזכיר בברכה אחרונה יו"ט או שבת.
הערות	ראוי שכל אחד יאחז הכוס בידו בהלל, מפני שאומרים שירה על היין (עפ"י מ"ב תעג סקע"ז וראה קוני' דיני ליל הסדר טו,ב הלח"ב פכ"ה הלל). יש אומרים יהללך אחר הלל ואינו חותרם בברכה ובישתבח חותרם בברכה, והגר"א נהג לא לומר יהללך אלא רק הלל הגדול נשמת וישתבח וחותרם בברכה (מ"ב תפ סק"ה ומעשה רב). יש ששותין אחר הפיוטים (מ"ב תפ סק"ו).
	נרצה
אופן העשיה	אחר ששתה כוס רביעית אומרים הפיוטים, ועוסקים בהלכות הפסח וביציאת מצרים ומספרים הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו וחייב בכל זה עד שתחטפנו שינה (תפ,א ב). ולכן יש קורין אחר הסדר שיר השירים (חי"א קל, סקט"ז).

ספרי זמנינו המצויינים בראשי תיבות: שונ"ה, שונה הלכות. סיפכ"ה, סידור פסח

כהלכתו. הסה"ע, הסדר הערוך.

שעיה"פ, שערי ימי הפסח. הלח"ב, הלכות חג בחג. פסת"ש,

פסקי תשובות.

כל הזכויות שמורות. אפשר להעתיק לשימוש עצמי.

להערות: פקס 15329951376 מייל: yylapin@gmail.com ת.ד. 70766 רמת בית שמש.